

ERICH KOBOLT

Produktiivne saksa laensõna : eesti roov'i ja selle tuletiste etümoloogia ja semasioloogia

Referat: Ein produktives deutsches Lehnwort im Estnischen

Tartu
1933

Eesti Rahvusraamatukogu: 2-06-08157

Trükise digitaalkoopia ehk e-raamatu tellimine (eBooks on Demand (EOD)) –miljonid raamatud vaid hiireklõpsu kaugusel rohkem kui kümnes Euroopa riigis!

Täname Teid, et valisite EOD!

Euroopa raamatukogudes säilitatakse miljoneid 15.–20. sajandi raamatuid. Kõik need raamatud on nüüd kättesaadavad e-raamatuna — vaid hiireklõpsu kaugusel 24 tundi ööpäevas, 7 päeva nädalas. Tehke otsing mõne EOD võrgustikuga liitunud raamatukogu elektronkataloogis ja tellige raamatust digitaalkoopia ehk e-raamat kogu maailmast. Soovitud raamat digiteeritakse ja tehakse Teile kättesaadavaks digitaalkoopiana ehk e-raamatuna.

Miks e-raamat?

- Saate kasutada standardtarkvara digitaalkoopia lugemiseks arvutiekraanil, suurendada pilti või navigeerida läbi terve raamatu.
- Saate välja trükkida üksikuid lehekülgi või kogu raamatu.
- Saate kasutada üksikterminite täistekstotsingut nii ühe faili kui failikomplekti (isikliku e-raamatukogu) piires.
- Saate kopeerida pilte ja tekstiosi teistesse rakendustesse, näiteks tekstitöötlusprogrammis.

Tingimused

EOD teenust kasutades nõustute Te tingimustega, mille on kehtestanud raamatut omav raamatukogu. EOD võimaldab juurdepääsu digiteeritud dokumentidele rangelt isiklikel, mittekommertseesmärkidel. Kui soovite digitaalkoopiat muuks otstarbeks, palun võtke ühendust raamatukoguga.

- Tingimused inglise keeles: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/en/agb.html>
- Tingimused saksa keeles: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/et/agb.html>

Rohkem e-raamatuid

Seda teenust pakub juba tosin raamatukogu enam kui kümnes Euroopa riigis.

Lisainfo aadressil: <http://books2ebooks.eu>

E. KOBOLT

**PRODUKTIIVNE SAKSA LAENSÕNA
EESTI KEELES:**

**EESTI ROOV'I JA SELLE TULETISTE ETÜMOLOOGIA JA
SEMASIOLOOGIA**

REFERAT:

**EIN PRODUKTIVES DEUTSCHES LEHNWORT
IM ESTNISCHEN**

TARTU 1933

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS

E. KOBOLT

PRODUKTIIVNE SAKSA LAENSÕNA EESTI KEELES:

EESTI ROOV'I JA SELLE TULETISTE ETÜMOLOOGIA JA
SEMASIOLOOGIA

REFERAT:

EIN PRODUKTIVES DEUTSCHES LEHNWORT
IM ESTNISCHEN

431192 x

TARTU 1933

AKADEEMILISE EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS

E. KOBOLT

PRODUKTIIVNE SAKSA LAENSÖNA EESTI KEELES:

EESTI KOOLN JA SEILE TULETISTE EIDROGLOOGIA JA
SEMAIOLOGIA

„Postimehe“ trükk, Tartus 1933.

REFEKT:

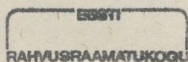
EIN PRODUKTIVES DEUTSCHES LEHNWORT
IM ESTNISCHEN

1933

TARTU 1933

AKADEEMILISE EMMELE SEITSE KIRJASTUS

2-06-08157

Produktiivne saksa laensõna eesti keeles.

Eesti *roovi* ja selle tuletiste etümoloogia ja semasioloogia.

Saksa laensõnade arv eesti keeles ulatub tuhandeteni. See arvult üllatav laenude hulk on eesti keelde valgunud neist saksa keelesaarekestest, mis tiheda võrguna on läbinud eesti keeleala sajandite vältel: kirikumõisad, mõisad ja enne kõike linnad on olnud keskusteks, kust laensõnade vool on levinud üle kogu maa.

See laenude hiiglaarv ei esinda aga mingit homogeenset massi, mille häälikulist omapära ja tähenduslikku kategooriat võiks piiritleta paari iseloomustava joonega. Sajandeid kestnud laenamisprotsessi ajal muutus häälikuliselt saksa keel, muutusid samuti kultuurilised tingimused. Kui veel meelde tuletada, et kohalik saksa asunduskond — eriti vanemal ajal — koosnes isikuist, kes põlvnesid mitmetelt saksa murdealadelt, ning et selle asunduskonna keeles sündis sügavale ulatuv muutus: üleminek alamsaksa keelelt ülemsaksa keele tarvitusele, siis mõistame eesti keeles esinevate saksa laensõnade häälikulist ja tähenduslikku kirevust. Leiame nende laenude seas suurel hulgal selliseid, mis viitavad kesk-alamsk. eeskujudele või uusalamsk. originaalidele, leiame sama suurel arvul¹ hilisemaid ülemsk. laene, millele lisandub veel rida tüüpiliselt balti-saksa laensõnu.

¹ Eesti Entsüklopeedias, veerg 235, on üks alamsaksa laenude arv hinnatud kahele tuhandele.

Laenude hulgas kohtame abstraktseid ja konkreetseid mõisteid (*ohver, kunst, piin; vorst, lühter, palk*), igapäevases kõnekeeles üldtuttavaid sõnu (*rääkima, määrima, post*) ja ka kitsapiirilisi oskussõnu. Tänapäeva vaatevinklist jälgituna leiame laensõnade massis ühelt poolt selliseid, mis juba ammu keelest kadunud, mille eluiga on olnud ainult lühike (*pookstav, liigpajatus, helli 'püha'*) või mis praegu just on kadumisstaadiumis (*sirm 'vihmavari', patseerima 'jalutama', tseeler 'voolumõõtja'*), teiselt poolt selliseid sõnu, mis oma ala koguni on laiendanud ja mis praegu kuuluvad sagedamate ja produktiivsemate sõnade hulka. Viimaste sekka kuulub *roov*.

I

Wied. Wb-s leiame: *roov, roovi (roe)* Dach, *roovi all* unter Dach, *roovi-alune* = ulu-alune...; — Rauchfang, Mantelschornstein, Bauernküche ohne Schornstein, *roovi all* in der Küche, *tule-roov* Feuerkasten in der Dreschtenne; — Gewölbe, Schwibbogen, *roovi-alused* die Füße eines Gewölbebogens (am Fenster etc.).

Sugukeeled seda sõna ei näi tundvat peale lapi keele, kus esineb vaste *roppe:rove*, mille originaaliks on Wilh. Thomsen'i¹ järgi muinaspõhja *hróf*. Eesti *roovi* ühendab Thomsen sealsamas alamsaksa sõnaga *rōf*, mis samuti nagu muinaspõhja vaste esineb katuse tähenduses. Eesti sõna etümoloogiat Thomsen üksikasjalikumalt ei põhjenda, kuid ei ole kahtlust eesti *roovi* alamsaksalises päritolus: muinaspõhja *hróf*, muinasgermaani **hrōfa* ei ole hästi ühendatavad eesti sõna *i*-tüvega, mis näikse viitavat hilisemale laenukihile. Slaavi *krovъ*, vene *krovla* 'katus', mis võiks samuti arvesse tulla eesti sõna originaalina, sest et tähenduslik ega häälikuline külg ei tekita raskusi², ei ole tõenäoliselt siiski mitte eesti sõna eeskuju. Oletades laenamist slaavi poolt, oleks raske seletada vastete puudumist idapoolsemates sugukeeltes, mille sidemed vene keelega on tihedamad kui eesti

¹ Wilh. Thomsen, Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappische, Halle 1870, lk. 166.

² Slaavi poolpika vokaali substitueerimine eesti pika vokaaliga on ju tavaline nähtus.

omad ja mis muidu on vastu võtnud nii mõnegi vene laenu just majaterminoloogia alalt (vrd. veps. *stroida* 'ehitada', *matits* 'haampalk', *svai* 'post', vadj. *vintta* 'kruvi', karj. *palčča* 'seinalaud', *čardakka* 'pööning', *pila* 'saag' jm.).

Kui lõpuks veel arvestada, et eesti sõna mitmed spetsiaalsemad tähendusvarjundid kattuvad saksa omadega, siis tundub küll eesti ja saksa sõna kõrvutamine kõige loomulikumana. Mis puutub aga eesti sõna arvukatesse erinevatesse tähendusvarjunditesse, samuti tuletistesse, siis on need ilmselt hilisemad, eesti keeles endas tekkinud edasiarendud. Järgnevas tehakse katset, seda arengut skitseerida.

roov 'katus'.

Katuse tähenduses kitsamas mõttes näib *roov* praegu esinevat võrdlemisi piiratult. Wied. Wb-i minevikuandmete kõrval — *roov*, *roovi* (*roe*) 'Dach', *roovi all* 'unter Dach' — tuntakse *roovi* selles tähenduses Eesti Keele Arhiivi¹ andmetel praegu ainult kolmes khk-s, nimelt JMd-s: *ròòv*:*róovi* 'katus', KJn-s: *rûv*:*rôvi* 'Dach' ja Vas-s: *rûv*:*rôvi*, nähtavasti samas tähenduses (seletus: „*maja sai rôvi alâ*“).

Etümoloogilise vastena tuleb arvesse, nagu juba ülal mainitud, alamsaksa *rôf*, ja nimelt — silmas pidades selle sõnapere levingut kogu eesti keelealal, kaunis kaugele ulatuvaid semasioloogilisi arenguid ja õige hargnenud tuletiste rägastikku, mis eeldab varajast laenamist — vist küll *k e s k* alamsaksa *rôf* ~ *rûf* (vrd. Sch-L III, 515-b)². Oletatavasti juba keskalamsaksa ajastul eesti keelde siirdunud laenu säilimist võis hõlbustada seegi asjaolu, et saksa *rôf* võis kuuluda veel hiliste, uusalamaksa keelt kõnelevate juurderändajate keeles: vrd. uusalamaks. *rôf* 'Dach' (tDK III, 48-a)³.

roov 'varjualune'.

Elmisega peaaegu identne on varjualusena tarvitatud *roov*, mille kohta on järgmisi andmeid. Vas-s on *rûv*:*rôvi*

¹ Transkribeeritud tsitaat põlvneb alati Eesti Keele Arhiivi kogudest, kui eriliselt pole nimetatud mõnd teist allikat.

² Karl Schiller — August Lübben, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*, Bremen 1875 jj.

³ J. ten Doornkaat-Koolmann, *Wörterbuch der ostfriesischen Sprache*, Norden 1879 jj.

‘postidepealne seinteta ehitus, turvaste kuivatamiseks’ („*tuŕba uŕma rōvi al̄*“) ja eesti asundustes Samaaras tähendab *roov* „varjualust, mis külgedelt lahti, kas kõik 4, ehk ka ainult 1“.¹ Andmed Venemaa eesti asundustest on ka selle poolest huvitavad, et nad valgustavad — kuigi väga ebatäpselt — selle tähendusvarjundi kronoloogilist külge: kõnesolevad Samaara eestlased põlvnevad Lõuna-Eestist, suuremalt osalt Sangastest, kust nad seitsmekümne aasta eest asunud Venemaale.² Sel ajal järelikult oli Lõuna-Eestis juba tuntud kõnesolev tähendusvariant, sest on vaevalt usutav, et see hiljemini oleks sündinud paralleelselt Vas-s ja Samaaras. Lahtiseks aga jääb, kas see tähendus on tekkinud eesti keeles endas või tuleb sellele vaadata kui laenule: tuntakse ju ka germaani keelis varianti *varjualune*, näit.: alamsks. *rōf* = Schutzdach (Walde, Vergl. Wb. I, 4, 477)³, muinaspõhja *hrōf* = dach, unter dem schiffe gebaut werden (Falk-Torp II, 917)⁴. Siiski on kõnesolev tähenduseerinevus niivõrd väike ning selle tekkimine psühholoogiliselt nii lihtne, et selle esinemist eesti keeles ei tarvitse tingimata seletada laenuga. Laensõna algtähendusele, katusele viitab ka mõni tuletis:

roovialune ‘katusealune ruum’, ‘ulualune’, mis esineb aladel: Trm *rōovialune* ‘katusealune tühe’, Iis, Jõh, Kos *roovialune* ‘katusealune tühi ruum’, Saa *roovialune* ‘katusealune ruum’, Vil *roovialune* ‘katusealune’⁵. Samaaras on *roovi-alune* samuti „väike ruum katuse all“, kuid „ka räästaalune, kui sinna midagi vihmavarju saab panna“. Viimase seletusega sobib hästi Wied. Wb-i *roovi-alune* = *ulu-alune*.

¹ Peale kahekümneviieaastast Samaaras olekut 1921. a. Eestisse opteerunud hr. J. Meomuttel'i lahkeil teateil. — Need ja kõik järgnevad transkribeerimata kujul ja allikat nimetamata esitatud tsitaadid on saadud kirjalikult Eesti Keele Arhiivi lahkel vahetali-tusel ajakirjanduses ilmunud üleskutse peale andmete saatmiseks *roovi* ja selle tuletiste kohta.

² Hr. J. Meomutteli andmetel.

³ Alois Walde, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, Berlin und Leipzig, 1928—32.

⁴ H. S. Falk — Alf Torp, Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1907.

⁵ Viimane seletus on ebamäärane.

Oleme seni kohanud *roovi* nii simpleksina kui ka tule-
tiste põhisõnana *katuse* tähenduses. Mõlemad — laenu
häälikuline ning tähenduslik külg — püsivad siin esialgu
veel laenu originaali tasemel. Esimene suurem muutus, mil-
lel ei ole vastet saksa keeles ja mida seega tuleb lugeda eesti
keeles endas tekkinuks, on tähendusenihkumine '*katus*' >
'*katuse latistik*'.

roov '*katuse latistik*'.

Selles tähenduses esineb sõna praegu kaunis laialdaselt:
Hlj *rôv:rôvi* '*latid enne õlgede panemist*', Amb *roov* „*kat-
mata, ainult lattidega löödud katus*“, Pde, Pee *rôv* '*latistik*',
Plt *rôv:rôvi* '*katuselattide kogumõiste*', MMg *rôv:rôvi*
'*katuse latistik*'¹, Trm, Iis, Jõh *roov* „*katmata, ainult latti-
dega löödud katus*“, Trv *roov* „*paaridele löödud roovilattide
kogu*“, Krk *roov* '*sarikatele kinnitatud horisontaalsed latid*',
Sjn *roov* „*lattidega löödud katus*“, Hls *roov* „*katmata
katus, kuhu ainult on roovi latid... paaridele pääle löödud,
ehk... seotud*“, Saa *rôv:rôvi* '*katuse latistik*'². Latistiku
tähenduses on seda sõna tarvitatud ka ehitusõpetuslikus kir-
janduses: Ajakirjas „*Uus Talu*“³ 1927, lk. 579 leiame kar-
jalauda ehituseelarves „*Katuse roov..... 68 tööpäeva*“.

Ka liitsõnas

roovialune '*latistiku sisemine vooderdis*'
esineb alguskomponent kogumõistena. Tähendus on esin-
datud Krk-s, kus *roovialuseks* „*mõisteti... seda, kui kivi-
katuse roovi... löödi alt laudadega või õlgedega ära, et
kivide vahelt lume laele ei tuiskaks*“. Küsitav on, kas siia
kuulub ka Erastvere *roovialune* „*paaride külge kinni löödud
lattide alune*“, või kas sellega mõeldakse katusealust ruumi.

Kui senised tähendused olid ikkagi veel seotud katuse
või selle luustiku kujutelmaga, siis järgmine semasioloogiline
nihkumine lõdvendab seda seost kaunis märgatavalt:

roov '*üksik katuselatt või -laud*'.

Selles tähenduses on *roov* õige laialt tuntud, ning kõi-
gile andmeile näib ühine olevat lati horisontaalsuse mõiste

¹ Prof. J. Mägist'e lahkeil teateil.

² Autori isiklikud märkmed.

³ Uus Talu, Rahvalik põllumajanduse ajakiri, Tallinna 1927.

(seega mitte korralatt!). Muidu aga on tähendus murdeti veelgi spetsialiseerunud. Algselt, õlgkatuse ajal oli *roov* muidugi tahumata puu, ning see juhuslik omadus on kohati saanud domineerivaks tunnuseks: Räp-s on *rôv* ümmargune puu (kuna tahutud puu on latt) ¹, Kosel on *roov* samuti „kantimata“; ka Erastveres kinnitatakse: „Roov — see olli metsast toodud kujul“.

See servimata ridva tüüp võis vahest kunagi veelgi levinum olla, kuid uuemate katusekonstruktsioonide tekkimisega ja tahutud puude tarvituselevõtmisega kandus nimetus harjumuse mõjul muidugi üle ka ühelt küljelt tahutud puudele või lattidele. Seda üleminekut, spetsiaalsema tähenduse hävingut, valgustab huvitavalt mõni üksik murdeesindus. Erastveres on *roov* küll ritv „metsast toodud kujul“, kuid sellele seletusele lisatakse: „Katuse latt kirvega lõõdud, ka kaadre juures laudadest lõigatud nimetetas ka vana nimetuse järgi katuse roovis.“ Nii esineb spetsialiseerunud tähendusega tüübi kõrval teine, mis ei ole üldse kunagi sel määral spetsialiseerunud või on sellest spetsialiseerumisest jällegi vabanenud. Viljandis on *roov* „katuse-latt, kanditud ja kantimata“, Tartust põlvneb seletus: „Õlgkatuse roovid — enamasti ümargused; laastukatuse — kahelt poolt tahutud.“ Ka San-s on tähendus ilmselt kõikuv: *rûv:rôvi, kui ümârigu sis pandi ole kañtus* (kui eeldab ka teissuguste roovide olemasolu!). Plv *rôv:rôvi* kohta ei ole teada spetsialiseerumist ühes või teises suunas, sama vähe Samaara *roovi* 'katuselatt' kohta. Kuid Hls-s on, nähtavasti sindelkatuse levimisega, saanud domineerivaks teine tunnus. Seal on *roov* „üksik katuselatt, sirgest puust kahelt poolt kirvega kanditud“.

Ka kirjanduses on sõna *roov* konstateeritav katuselati tähenduses. Nii kirjutab Fr. Tuglas: „Viimaks ometi oli ta roovide juures...“, „...kui ta näo vastu roove surus...“ ², „Siis nägi ta Miili pääd roovide vahel mustavat...“ ³, „... mõni täht värises läbi roovide...“ ⁴.

¹ Hr. J. Ainelõ' lahkeil teateil.

² Friedebert Tuglas, Saatus. Novellid, II trükk [Tartus 1921], lk. 73. ³ Sealsam., lk. 74. ⁴ Sealsam., lk. 76.

Sõna ei ole tundmata ka ehitustehnilisele kirjandusele. A. Klein oma ehitusõpetuses¹ annab juhatus, kuidas „... *papikanga ääred ... naelutada laudroovidele*...“. Tähelepanev on, et siin *roov* = katuselaud. Kuid seegi tähendusemuutus on kergesti seletatav: ehitaja vaatevinklist nähtuna on nii kivikatuse latistik kui pappkatuse laudpõhi mõlemad kattematerjali aluseks, seega identsed. Sama otsarvet täitvat puumaterjali nimetab ta ka sama nimega.

Üldiselt sama tähendustaset, kuid häälikulisi lisandeid näitab tüüp

roovik 'üksik katuselatt'.

EestiL ja EestiL murded esindavad praegu seda tüüpi, mille esinemisala ei näi viimaseil 60 aastal kuigi oluliselt muutunud olevat: juba Wied. Wb. piiritleb seda tüüpi Viljandimaa lõunapoolse osaga ning Tartumaaga.

Suffiksi liitumine laensõnale on eesti keeles tavaliseks nähtuseks, kuid sageli ei ole kerge põhjendada laiendamisprotsessi tarvilikkust. Kõnesoleva sõna puhul on tõukejõuks, mis on esile kutsunud suffiksi liitumise, ilmselt küll homonüümsuse vältimise tendents. Üheski kihelkonnas, kus esineb *roov* latistiku tähenduses, ei ole suutnud püsida hilisem *roov* üksiklati väljendina, vaid kõigis neis murdeis: Trm-s, Jõh-s, Iis-s, Trv-s, Krk-s, Hls-s, Sjn-s on sündinud differentseerumine tuletise, s. o. *rooviku* moodustamise teel, mispuhul semasioloogiliselt vanem sõna on säilitanud oma häälikulise koosseisu, kuna semasioloogiliselt vähem algupärane sõna on omandanud ka häälikuliselt vähem algupärase kuju. *Rooviku* esindus katuselatina on järgmine: Jõh, Iis, Trm *roovik*, Puh veidi laiendatud suffiksiga *rõvikkas*, Krl, Ran *rõvik*: *rõvikku*, Trv, Krk, Sjn *roovik*. Kui eelmised andmed ei väljendanud selgel sõnal ritvade servimata või servitud iseloomu, siis leiame — paralleelselt *roovile* — ka *rooviku* puhul kaugemale-ulatuvaid spetsialiseerumusi: Kos khk-s on *roovik* kantimata, Röp-s² on *rõvik*

¹ Aleksander Klein, Ehitusõpetus. Käsiraamat majaehitajaile, Tallinna 1931, lk. 99.

² Hr. J. Aine lo lahkeil teateil.

„ümmargune katuselatt“. Ka Hel¹ *rõvik* esineb samas tähenduses. Hls-s seevastu on tähendus kõikuv: *roovik* „üksik katuselatt... kas kanditud või kantimata“ ning Krk-s on *roovik* vastupidiselt algupärasele spetsaliseerumisele „kahest küljest tahutud“. Sellegi varjundi tekkimist seletab asjaolu, et Krk-s — kirjasaatja andmeil — ainult kokkuhoiu mõttes tarvitatakse veel metsast toodud ritvu kallimate saeveskis valmistatud lattide asemel. Seega on sagedamini tarvitatava *lati* kanditud lõige kujunemas peatunnuseks ka algselt servimata *roovile*. Eriliselt tuleb veel mainida Erastvere esindust, kus *roovik* „vitsadega alas roovide külge kinnitati, õlgede koos hoius“. Siin esineb *roovik* järelikult korralati tähenduses. See juhtum valgustab lisaks ülemalloeteldud näidetele suffiksi tarvituselevõtmise vajadust: Erastveres on *roov* katuse horisontaallatt, järelikult peab vertikaallati nimetus sellest erinev.

Kirjanduses on sõna esinenud Wied. Wb-s: *roovikas, roovika, roovik, rooviki, rooviku*... Latte, E. Õigekirj. sõnaraamatus²: *roovik* ning ilukirjanduses näit. Fr. Tuglasel: „Väljas oli juba nii pime, et vaevalt roovikuid nägi mustavat.“³, „... õrn suitsuvina kerkis roovikutest ja lauatuikki-dest lae poole...“⁴.

Rooviku võistleja on liitsõna

roovilatt 'üksik katuselatt',

mis praegu esineb kõigis juba *rooviku* puhul puudutatud tähendustes ning mille vanust aitab valgustada ühelt poolt Wied. Wb.: *roov-latt, roovi latt* Latten, auf welchen die Strohschichten des Daches ruhen, teiselt poolt — mis on tähtsam — ka Hupel'i Sprachlehre esimene trükk: *rovi lattid* gemeine runde Latten zu Strohdächern⁵.

Praegu on nimetus õige levinud. Katuselatina see esineb järgmiselt: Jõh, Iis *roovilatt*, Trm *rõõvilattid*, MMg

¹ Hr. mag. E. Päss'i lahkeil teateil.

² Ilmunud Tallinnas 1918 E. Kirjanduse Seltsi toimetusel.

³ Saatuse, lk. 73.

⁴ Fr. Tuglas, Kaks juttu. Tartus [1906], lk. 12 jj.

⁵ August Wilhelm Hupel, Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte ... nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche, Riga und Leipzig, 1789, lk. 260-a.

*rõvlat*¹, Kuu *ruovi ladid*, Hlj *rõvilattid*, Pee², Pde *rõvlat*², JJn³, Koe³ *roovlatid*, KJn *rõvi-lattid*, Trv *rõvlat*, Hls, Vln, SJn *roovilatt*, Vlg *roovlatt*³, Mär⁴, Rid⁵, Muh⁶, Mih⁷, Aud⁸ *roovlatt*. Rikkalikult on andmeid, et *roovilati* all mõistetakse horisontaallatti, näit.: JMd *rõõvilattid* "... mille peale katuse õled kinnitatakse", Koe *ruovi-lat* "... mis ehitamise juures katuse alla pannakse", Ran *rõvlat*: *rõvlati* 'risti paaride peale kinnitatud latt'⁹, Amb *roovilatt* "... milline naelutakse või seotakse sarikate külge", Tartu *roovilatt* "... mis paaridele... kinnitatakse."

Selleli liitsõna puhul on spetsialiseerumusi kantimata või kanditud lattidele ja tähenduse kõikumise alasid. Nii on Hupelil — ilmselt tolle aja katuse-katmisviisi mõjul — *roovlatid* „runde Latten“. Koselgi on *roovlatt* kantimata. Kõikuma on hakanud tähendus Saa-s, kus *roovlati* „teine külg tehakse kirvega siledaks“, kuid kus „nad võivad väga hästi ka kanditud latid olla“. Ka Trm-s võib *roovilatt* olla „ümmargune või kanditud“; samuti esineb Pee *rõvilat* mõlemas tähenduses¹⁰. Kuid Krk *roovilatt* on vastupidiselt „saetud ehk ka roovikust tahutud“ ja Erastvere *roovilatt* on samuti „kirvega lõõdud“. Nagu eelmisigi nimetusi, nii kohame ka *roovilatti* paiguti vertikaallati tähenduses, ja nimelt on Plt-l *rõvilattid* 'korralatid, millega õlgi kinni pannakse'; samas tähenduses esineb *roovilatt* Mär-l ja Vig-s.

Uuemas kirjanduses esineb sõna horisontaallatina õige laialt, näit. Fr. Tuglasel ja A. H. Tammsaare'l: „*Paljad*

¹ Prof. J. Mägiste lahkeil teateil.

² Hr. R. Viidebaum'i lahkeil teateil.

³ ERM-i arhiivis säilitatavatest koolide poolt koostatud vastustest ERM-i „Rahvateaduslikud küsimuskavad III“ järgi.

⁴ ERM-i arhiivis säilitatavast käsikirjast: J. Mager, Märjamaa etnograafiline kirjeldus, 1923, lk. 6.

⁵ Sealsam., J. Kond, Ridala kihelkonna etnograafiline kirjeldus, 1924, lk. 22.

⁶ Sealsam., J. Mager, Muhu etn. kirjeldis, 1925, lk. 7.

⁷ Sealsam., Jüri Kork, Rahvateaduslikud küsimused, 1924, lk. 66.

⁸ Sealsam., A. Isotam, Rahvateaduslikud kirjeldused, 1924, lk. 50.

⁹ Vt. Aug. Tamme ülikooli raamatukogus säilitatavat auhinatööd „Ehitusteaduslik sõnavara Rannu murdes“, lk. 12.

¹⁰ Hr. K. Meikop'i lahkeil teateil.

roovlatid valendasid kui looma luukere.“¹, „Kuid juba oli Jaan müüri servale tõusnud ja katsus roovlattide vahelt sisse pääseda.“¹, „Kuid siis mõistis ta ..., et surnu mitte roovlati..., vaid miski põikpuu küljes rippus...“¹, „Tuul tõmbas vaevalt tunduvalt roovlattides“², „... võtab roovlati vahelt sarve ...“³, „...leidis sarve aidalakast roovlati vahelt...“⁴, „uusi riideid roovilati otsa riputades...“⁵.

Ka ehitusteaduslikus kirjanduses esineb roovilatt oskusõnana, näit. A. Kleinil (lk. 98): „... kivi tuleb kinnitada roovilattidele.“

Lähedas ühenduses roovilatiga on rida teisi liitsõnu: rooviritv, rooviroigas, roovimalk. Esimene neist

rooviroigas

esineb osalt horisontaallatina, näit. Se-s *rōvi rūdʹja* (*rōbi rūdjide päle kaṭṭeṭtaṣ kaṭṭuṣ*)⁶, Hää-l: *rōviroegās* (*rōvi-roekkad panttas kaṭṭuse alla*), osalt korralatina, näit. Vln-s, osalt aga veelgi erinevas tähenduses, nimelt vitsa aset täitva, korralati kinnitamiseks tarvitatava, ühelt poolt korralati, teiselt poolt sarika külge naelutatud põikpuukese (nn. „pulga“) nimetusena. Ses tähenduses esineb roovroigas Krk-s.

Täielise paralleeli eelmisele moodustab

roovimalk.

Hls-s on roovmalk horisontaallatt, LNg-s ja Kul-l on rôvmalk aga korralatt⁷; ka Mär ja Vig roovimalk = korralatt, samuti Viljandi roovimalk, „millega ... vitsa abil kinnitatakse õlgkatus latile“. Kuid TrvP on roovimalgad „õlgede kinnihoidmiseks õlgede vahele pandavad ... lühe-

¹ Saatus, lk. 73.

² Sealsam., lk. 76.

³ A. H. T a m m s a a r e, Poiss ja liblik, Tartu 1915, lk. 44.

⁴ Sealsam., lk. 48 jj.

⁵ Sealsam., lk. 29.

⁶ Se *rōdʹās* ja kirjakeelne *roigas* on lähtunud samast algkujust *rōde* (alamsk.), millele on liitunud eesti suffiksids. Kuna Se vorm praegu veel seisab originaalile võrdlemisi lähedal, on kirjakeelne teisend arenenud arvatavasti järgmiselt: *rōde* >> *rōvikkas* > *rōikas*, *roigas*. Vrd. Kod *ruqʹvʹik* 'Zaunstecken' (Kettunen, SUST XXXIII, lk. 106), edasi vrd. eesti *reigas*, *rōigas*, mille algkujuks on alamsk. *rēdik!* (Vt. SUSA XIII, 6).

⁷ Hr. A. Tiitsmaa' lahkeil teateil.

mad latid“, seega nn. *pulgad*; samas tähenduses esineb *roovimalk* ka Kosel.

rooviritv

esineb ainult kahes tähenduses: Iis-s *ruovi ridvad pañnašše alla siuttašše kiñni ja pañnašše sīs ōled piale*, seega vastavad horisontaallattidele. Mär-l ja Vig-s on *rooviritv* aga korralatt. Ümmarguse, lõhkumata puuna kuulub vist ka Trm *rooviritv* horisontaallattide hulka, kuna puuduvad täpsamad andmed, mida nimelt tähendab Krk *rooviritv* ja VJg *ruāviridvad*.

Juba eespool tutvusime variandiga *roov* = katuselaud. See võrdlemisi haruldane tüüp täiendub liitsõnaga

roovilaud,

mis esineb „Päevalehes“ nr. 210, 4. VIII 1932, lk. 7., v. 6.: „100 roovilauda ... müüa.“ Üldisemalt sõna siiski ei näi esinevat.

Seni vaadeldud sõnadel oli ikkagi veel mingi tähenduslik seos katuse mõistega, olgugi et see iga uue tähenduse-nihkumisega hakkas lõdvenema. Uus etapp selles arengus, mis hävitab ühenduse lõplikult, on

roov 'iga latt'.

Siirdumine katuselattil igasugusele latile on võrdlemisi väike samm. Laiendamata põhisõna puhul on küll ainult Samaa-rast teateid, et seal *roov* „tähendab igat pikka latti“, kuid üldiselt tuntud on

roovik 'iga latt'.

Siingi võib kohati veel jälgida parajasti aset leidvat üleminekuprotsessi: Trm-s nimetatakse *roovikuks* „enamasti ... katuselatti“, kuid „ka lihtsat latti, teivast või ritva, mis hästi pikk ...“ ja ka SJn-s käib *roovik* praegu ainult „piltlikult ... ka teiste lattide kohta“. Selliste vaheastmete kaudu areneb tähendus muidugi kergesti edasi. Nii on Hel-s *rōvik : rōviĳku* lihtsalt 'latt, teivas'; Trv-s esineb *rōvik : rōviĳku*, mis „*pañnaš kārBuste pāle*“; sama tähendus on *roovikul* Tõrvas ja Krk-s. Krl *rōvik : rōviĳku*, Hel *rōvik*¹, Krk *roovik*, Hls *roobik* ning Trv *rōvik : rōviĳku* on 'aialatt';

¹ Mag. E. P ä s s i lahkeil andmeil.

samale tähendusele viitab Ran *rõvikku aid*¹. Tuglase „Saatuses“ esinevad „ümarikud kojad roovikutest seintega“², Gailit'i kogus „Vastu hommikut“ viskab keegi „toobri roovikuga õlale“³, tema „Ristisõitjates“ olevat kellelgi „riided seljas lõhki rebit, võetud roovikud kätte ja kihutet ... merre“⁴ ning „Toomas Nipernaadis“ esineb lause: „Võtaks rooviku ja näitaks“⁵. Siin on roovikul seega vembla tähendus, mil ei ole enam vähematki ühist katuse mõistega.

Isoleeritult esineb Hel-s teissuguse suffiksiga tuletis:

roovel 'latt',

mis on moodustatud igatahes samalt semasioloogiliselt arenemisastmelt kui eelmised sõnad.

Juba *rooviku* puhul nägime, kuidas algselt metafooriliselt tarvitatud nimetus aegamööda muutub tõeliseks tähenduse-nihkumiseks. Sama protsess on sündimas tüübiga

roov 'kasvav puu'.

Kosel esineb *roov* kasvava sirge puuna, kuid ainult sel juhul, kui sellest kavatakse valmistada katuselatti. Ka Ernst Enno' andmeil⁶ on *roov*: *roovi* sirge noor puu, millest katuse roovisid tehakse.

Nagu laiendamata tüve puhul, nii on ka roovikul konstateeritav analoogiline nihkumine: latt > lati tooresmaterjal > kasvav puu.

roovik 'kasvav puu'

esineb mitmes kihelkonnas. Kos-l „tarvitatakse ... roovik ... kasvava sirge puu kohta, kui seda tahetakse raiuda roovikuks“; Hls-s on *roovik* „kolme-nelja tolline noor sirge kuuse või männi puu, mis kõlbab katusele lüüa“; Ernst Enno tunneb *roovikut* sirge, noore puuna, millest katuse roovisid tehakse⁷; väga harva esineb nimetus *roovik*

¹ Aug. Tamm, auhinnatöö, lk. 79.

² Saatus, lk. 27.

³ August Gailit, Vastu hommikut, Tartu 1926, lk. 242.

⁴ A. Gailit, Ristisõitjad, Tartu 1927, lk. 99.

⁵ A. Gailit, Toomas Nipernaadi, Tartu 1928, lk. 225.

⁶ Prof. A. Saareste' lahkeil teateil.

⁷ Prof. A. Saareste lahkeil teateil.

Trm-ski „sirge noore puu kohta“. Saa-s on *rõvik* kasvav, sirge, peenikene kase, paju, kuuse või männi puu¹. Lepa puudumine viimase esinduse loetelus tõestab siingi tähendustüübi algselt metafoorilist iseloomu: leppi ju katuselatiks ei võeta. Metafoori üleminek tõeliseks tähendusemuutuseks kutsus siis esile selle omapärase spetsialiseerumise just kase-, paju-, kuuse- ja männipuule.

Nagu *roov* ja *roovik*, nii on ka nende paralleelvorm *roovilatt* kaasa tegemas muutust valmismaterjalist toormaterjaliks, tüübiks

roov(i)latt 'kasvav puu'.

Nii tähendavad Kos *roovlatt* ja Trm *roovilatt* kasvavat, sirget puud, „aga ikka selles mõistes, et sellest võib veel saada seda.“ Üksikust kasvavast puust on tähenduse avarumise teel saadud

roovik 'mets',

näit. Trm-s, kusjuures seda arengut arvatavasti on hõlbus-tanud arvukad *ik-lõpulised* puistute nimed (*kuusik*, *kaasik*, *leplik* jne.).

Viimasest — või tüübist *roov* = kasvav puu — on saadud teissuguse suffiksi liitumisel

roovistik 'mets, heinamaa',

mis esineb Ernst Enno andmeil roovilattideks tarvitata-vate puude metsa või heinamaa nimetusena, kus ennem seesugune mets olnud².

Oleme jälginud pikka semasioloogilist arengut: katus > katuse latistik > üksik katuselatt > igasugune latt > kasvav puu lati toormaterjalina > selliste puude mets > maa-ala, millel selline mets kasvab. Pole võimatud edaspidi veelgi kaugemale ulatuvad arengud: On ju Vln-s näit. praegugi juba *roovik* „iga pikk ja peenike asi, mitte ainult puu, isegi loom ja inimene, kui pikk ja kõhn“.

¹ Isiklikud märkmed.

² Prof. A. Saareste lahkeil teateil.

II

Väljaspool eelpuudutatud sirgjoonelist arengut seisab rida tuletisi, milles peegeldub selgesti *roovi* varasemate arenemisastmete tähendusi.

roovivits

on üks neid *roovi* tuletisi, mis muutunud ehitusviisi tõttu tõenäoliselt on määratud peatsele surmale. Krk-s ja Plv-s kõneldakse roovivitsatest minevikuvormis, Saa-st teatakse, et neid tarvitatud siis, kui naelad puudusid, Amb-s nad olevat asendatud naeltega, Erastveres neid „nüüd enam ei tarvitata“ ja Hls-s nad olevat olnud tarvitusel aastat viiskümmend tagasi. Seevastu tunneb neid aga Wied. Wb.: *roovi vits* Ruthe zum Befestigen der Dachlatten an die Sparren ja Hupel¹ *roovi vits*, a, Ruthe, mit welcher man Latten an die Sparren bindet.

Praegu tuntakse või mäletatakse seda sõna siiski veel kaunis rohkesti: VJg *ruåvi viits* Amb, Kos *roovivits*, Pee, Pde *rõvviits*², Lai *roovi vitsad*³, Plt *rõvivitsad*, MMg *rõv-viits*⁴, Trm *roovi vitsad*, LNg, Kul *rõv-viits*⁵, Mär, Vig *roovi-vits*, Tor *rõvi viits*, Saa, Hls, Krk, Trv, Vil, SJn, Kan *roovi-vits*, Rõu *rõvivitsa*⁷, Plv *rõvi vitsa*, Ráp *rõvviits*⁶. Suurem osa kihelkondi tunneb seda sõna vitsana, millega seotakse horisontaallatid sarikatele (näit. Hls, Amb, Plv, Krk, Saa, Tor, Ráp; vt. ka Wied. Wb., Hupel!), paiguti aga — Nis-s⁷, Mär-l, Vig-s, Kosel — kinnitatakse *roovivitsaga* teatavad sarikate kohal asuvad vertikaallatid, mis on määratud lah-tiselt tappide peale laotud katuselattide kinnitamiseks.

¹ August Wilhelm Hupel: Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte... nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche, Mitau 1818, lk. 210-b.

² Hr. Viidebaum i lahkeil teateil.

³ ERM-i arhiivis säilitatavast koolide kaudu kogutud vastustematerjalist ERM-i „Rahvateaduslikud küsimuskavad III“ järgi.

⁴ Prof. J. Mägist e lahkeil teateil.

⁵ Hr. A. Tiitsmaa lahkeil teateil.

⁶ Hr. J. Ainelo lahkeil teateil.

⁷ Hr. Kr. Meikopi lahkeil teateil.

Mida enam muutub *roovivits* minevikuesemeks ning kaob tarvitusest, võidab maad teine tuletis —

roovinael.

Need neljatollised latinaelad võeti tarvitusele siis, kui saeveskid hakkasid valmistama katuselatte. Nii on muutunud ehitusviis ühelt poolt surunud tagaplaanile *rooviku* ja *roovivitsa*, teiselt poolt esile kutsunud kaks uut liitsõna: *roovilati* ja *roovinaela*. Viimase kohta on andmeid Amb-st, Koselt, Trt-st, Hls-st, SJn-st, Krk-st, Saa-st, Kan-st; ka Hää-l esineb *rōvinael*.

Tihedas ühenduses *roovivitsa* ja *-latiga* on tuletis

roovima.

See verb väljendab katuselattide kinnitamist sarikatele, sündigu see naeltega või vitstega. *Roovima* = 'naelutama' on tuntud näit. Hls-s, Vas-s, Erastveres, Pee-s¹. Seevastu tähendab *roovima* 'latte sarikatele siduma' LNg-s, Kul-l², Krs-s, JMd-s, VNg-s, Vai-s, Trm-s, Plv-s, Krl-s ja ootuspäraselt Hupelil. Verb on väga laialt levinud nii eP-s kui eL-s, ja nimelt järgmiselt: Vai, Iis, VNg, Kuu, Koe *ruōvima*, VJg *ruāvima*, Amb *roovima*, JMd, Trm *rōōvima*, Pee¹, Pde³, Plt, LNg², Kul², Kse, Hää, Saa⁴ *rōvima*, Krk, Trt *roovima*, MMg⁵, Trv *rōvima*, KJn, Ran *rūvma*, Plv *rōvma*, San, Vas *rūvma*, Krl *rūvme*, Rōu, Vas *rūvma*.

Kirjanduses kohtame verbi Kleinil (lk. 94): „*roovitakse 3,7×5 sm lattidega...*“, E. õigekeels.-sõnaraamatus: *roovima*, Wied. Wb-s: *roovima* (*roovitama*, *roovitsema*), *roodima*⁶ belatten, die Dachlatten an die Sparren befestigen, Hupeli Sprachlehre teises trükis (lk. 210-b): *rovima* latten, belatten, *rovima* kattust die Latten auf die Sparren binden, *rovit-*

¹ Hr. K. Meikopi lahkeil teateil.

² Hr. A. Tiitsmaa lahkeil teateil.

³ Hr. Viidebaum lahkeil teateil.

⁴ Isiklikud märkmed.

⁵ Prof. J. Mägi ste lahkeil teateil.

⁶ Nähtavasti sõna [vilja] *roodima* mõjul (< alamsks. *schroden*), mis kohati kokku langenud sõnaga *roovima*. Vrd. vastupidist kattumist *roovimine* 'vilja puhastamine', Holdre, Patküla.

sema ... belatten. Seega on ka verb võrdlemisi varase aja kohta tõestatav.

Vastavalt eelmisele tähendab ka teonimi

roovimine

osalt lattide naelutamist (näit. Saa-s), osalt nende sidumist (näit. Trm-s). Et rahvapärases, lihtsas kõnes teonimed ju alati võimalust mööda asendatakse verbidega, siis leiame ka kõnesoleval juhtumil rikkalikult esindatud verbi kõrval ainult piiratud arvul teonime-vasteid, nimelt VNg *kadukse ruõdimine*¹, Trm, Trt, Krk, Saa, SJn, Vig ja Mär *roovimine*. Trükitud allikate viimisteldud „raamatustiil“ eelistab vastupidiselt nimisõnu verbidele, ning me leiame ootuspäraselt kõnesolevat teonime nii Kleini ehitusõpetuses — „...*peale sarikate roovimist*...“ (lk. 88) — kui ka ajakirjas „Uus Talu“: „...*katuse roovimine*...“ (UT 1928, lk. 29.)

Jääb vaadelda veel määrsõnaline

katus on roovis,

mis esineb Trm-s, Krk-s, Saa-s, SJn-s ja Hls-s ning väljendab katuse katmata, ainult lattidega lõõdud olekut. Räp-s esineb veidi erinev vorm: *kattus on rõvidel* samas tähenduses².

III

Kõigil senipuudutatud sõnadel, alates valmis-katusega ja lõpetades latinaela või roovimetsa-heinamaaga, on siiski üks ühine tunnus: nende tähendus on suuremal või vähemal määral seoses ühe ainega, puuga, kuigi tähendus võib suunduda selle aine eri esinemisvormidele.

Vastandina sellele rühmale on eesti keeles rida sõnu, mille tähendus Wied. Wb. andmeil läheb hoopis lahku eelmisest rühmast: *roov*, *roovi* Gewölbe, Schwibbogen, *roovialused* die Füße eines Gewölbebogens, *roov* Rauchfang, Mantelschornstein, Bauernküche ohne Schornstein, *roovi all* in der Küche, *tule-roov* Feuerkasten in der Dreschtenne.

¹ Teise silbi konsonandi kohta vrd. alamärk. 6, lk. 17.

² Hr. J. Ainelo lahkeil teatel.

Domineeriv ainetunnus on siin kivi (võlv, suitsukumm, korsten, tulekast!), ning selle tunnuse kõrval esineb teine, mis sootuks puudub eelmisel rühmal: kuna esimeses grupis sõnad peamiselt tähendasid puumaterjali tervikuks ühendmata üksikosi, suundub tähendus kõnesolevas teises rühmas ehitise terviklikele osadele, mil on kindel, ruumiline piiritus (köök, tulekast, korsten, suitsukumm!). Nii selgub juba põgusal vaatlusel, et viimase rühma derivaatide semasiooloogiline areng on käinud teisi teid.

Kõnesoleva sõna vanimate tähendusvarjundite hulka kuulub tüüp

roov 'võlv'.

Juba Helle-Gutsleff'i grammatikas esineb: *roov* Gewölbe ohne Schornstein¹; hiljemini kohtame tähendust Wied. Wb-s: *roov*, *roovi* Gewölbe, Schwibbogen. Samale tähendusele viitab ka Wied. Wb-i liitsõna *roovi-alused* die Füße eines Gewölbebogens (am Fenster etc.). Tähenduse praeguse esinemise kohta on andmeid KJn-st: *rûv*:*rôv* 'Schwibbogen'. Mis puutub selle tüübi tähendusearengusse, siis võib ju nihkumine 'katus' > 'võlv' teostuda väga kergesti, kuna neil mõisteil on õige rohkesti kokkupuuteid: katus, lagi võib ju ka võlvitud olla; iga võlv on ühtlasi ka mingi kate, katus. Nagu *rooviku* puhul õigupoolest subordineeritud tunnus — ümmar kuju — on tõusnud peatunnuseks, nii võis ka ehitatava katuse juhuslikult võlvitud kuju hiljemini omandada domineeriva tunnuse ilme. Kui veel arvestada, et keskaegses ehitusviisis võlvid esinesid küllalt sageli (linnavärvad, losside käigud ja keldriruumid, maa-alused käigud jne.), siis näib oletatud nihkumine 'katus' > 'võlv' olevat küllalt põhjendatud.

Kuid teiselt poolt ei tohi jätta arvestamata, et eesti tähendus 'võlv' võib sama hästi olla otseselt laenatud saksa keelest. Juba keskalamsk. murdeis esineb *rôf* kumera katusena, võlvitud varjualusena laevade tagatekil: vrd. *rôf*... die Bogendecke auf dem Hintertheil des Schiffes, Sch-L III, 515-b.

¹ Anton Thor Helle — Eberhard Gutsleff, Kurzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache, Halle 1732, lk. 170-b.

On õige tõenäoline, et ka balti-alamsaksa keeles esines *rōf* = 'vōlv', sest kohalikkudes ürikutes säilinud *rōf* 'Rauchfang' (millest allpool lähemalt) viitab sinna poole. Kahjuks pole vanemal aineistikul põhjenev balti-saksa sõnaraamat kavatsusest kaugemale edenenud, mis teeb võimatuks tõestada kõnesoleva tähenduse faktilist esinemist kohalikus saksa keeles. Seega jääb esialgu lahtiseks, kas tähendus 'vōlv' esineb eesti keeles laenuna või algupärase edasiarenguna.

Liitsõnadest, mis otseselt viitavad tähendusele 'vōlv', tuleks mainida

roovialune 'vōlvialune, „kangialune“',

mis sellisena esineb Vln-s¹, näit. lossivaremete käikude nimetusena.

Vōlvi tähenduse spetsialiseerumistulemus on Wied. Wb-i

roov:roovi 'Rauchfang, Mantelschornstein'.

Selle tähendusvarjundi kohta on andmeid õige vähe. Peale Wied. Wb-i tuntakse seda ainult veel KJn-s: *rūv:rōvi* 'Rauchfang' ning VJg-s: *tule ruāv on reije ahjul iēs*, kus *ruāv* ilmselt tähendab ahjueelset suitsukummi. Selle tüübi puhul on enam-vähem kindel, et semasioloogiline areng 'vōlv' > 'vōlv tuleaseme kohal' = 'kamin, suitsukumm' ei ole tekkinud eesti keeles, vaid on laenatud. Selle originaal leidub juba keskalamsaksa keeles, kuid nähtavasti ainult balti-keskalamsks. keeles.

Kuna riigisaksa murdeist ei ole andmeid sellise tähendusvarjundi kohta, esineb see juba XIV sajandi² lõpul korduvalt kohalikes linnaseadustes. Nii Haapsalus: „Nemant ſchal backen edder bruwen, it ſi dan ein Dudesch man und hebbe... einen guden roef“³; samuti Vana-Pärnus: „...datth he ſe, datth he enen ghuden roff offthe backaffen hefft.“⁴

Et sõna ja selle tähendus balti-alamsaksa keeles oli laialt levinud, selle kohta saame kaudse tõestuse läti kee-

¹ Isiklikud märkmed.

² Vrd. Sch-L III, 516-a.

³ -oe- tolleaegses ortograafias = *o*. Sõna *roef* tuleb seega ka tabelis (lk. 27) lugeda *rōf*.

⁴ Vt. Carl Russwurm, Nachr. über Alt-Pernau, Reval 1880, lk. 55.

lest, mille *ruõvis* 'das Gewölbe über dem Feuerherd, das gewölbte Funkendach;... der Kamin...' Mühlenbach-Endzelin'i andmetel on samuti alamsaksa päritolu¹. Baltisaksa keeles tähendus 'kamin' on esinenud kuni võrdlemisi hilise ajani: veel Hupeli „Idiotikon'is“ leidub *Roof, der*, d. i. Rauchfang, Rauchgewölbe². Seega tuleb tähendus eesti keeles — eriti lätipoolsete argumentide mõjul — lugeda vist küll laenatuks.

Omapärane tähendusvarjund, mis kindlasti eesti keeles endas tekkinud, on Wied. Wb-i

tule-roov 'Feuerkasten in der Dreschtenne', mis praegugi veel esineb JMd-s: *tule rõõv* 'kivist tehtud kast, mille sees peerg põles rehepeksu ajal (van.)'. Esemekuju ei selgu täiel määral puudulikust kirjeldusest, kuid see võiks olla midagi läti peerukastikesega sarnanevat, mida kirjeldab Bielenstein³: rehetoa nurgas, mõni jalg maapinnast, seinale kinnitatud kividega või saviga kaetud nurgariiu, millel tõepoolest rehepeksu ajal põles peerg. Veidi kõrgemale kastikese kohale on aga kinnitatud tulekaitseks väike katus. Riivuli all olev põrandapind on risti üle nurga käiva palgiga eraldatud muust rehetoa põrandapinnast.

Kui eesti *tule-roovil* oli selline kuju, siis selguks ka tähenduseareng: laenatud ahju-tulekaitsekumm kandus üle rehetooanurgas asuvalle tulekaitsekummile *en miniature*.

Kõige huvitavamaid variante on lõpuks

roov 'köök'.

Vanemas kirjanduses kohtame seda tähendust õige sageli: Juba Helle-Gutsleff'i 1732 ilmunud grammatikas, lk. 170-b leidub: *roov* die Küche... 17. Helle-Gutsleff'i 17. deklinatsioonitüüp lubab oletada türevokaali -e⁴. Viiskümmend

¹ Vrd. K. Mühlenbach — J. Endzelin, Lettisch-Deutsches Wörterbuch, Riga 1923 —, XXIX, 585-a.

² [August Wilhelm Hupel], Idiotikon der Deutschen Sprache in Lief- und Ehstland, Riga 1795, lk. 195.

³ A. Bielenstein, Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten, St.-Petersburg-Petrograd 1907—1918, I, lk. 90, joonis 54.

⁴ „Erandite“ puhul on Helle-Gutsleff'il türevokaal antud otse nominatiivi kõrval; vrd. *köök* g. i!

aastat hiljemini esineb Hupeli Sprachlehre I trükis, lk. 416-a: Küche ohne Schornstein *roov*. Täpselt sama kordub ka Hupeli Sprachlehre 1818 ilmunud II trükis (lk. 457-b). Jällegi poole sajandi järele kohtame tähendust Körber'i sõnaraamatus¹, kus *roov*, *i* Küche on varustatud ristikesega †, seega Körberi poolt saksa laensõnaks tunnistatud. Sõnaraamatutest tunneb seda lõpuks ka Wied. Wb.: *roov*, *roovi* (*roe*) Bauernküche ohne Schornstein. Tähendus *köök* esineb samuti kõnekäänus, mille leiame Hupeli Sprachlehre I trükist, lk. 115: „*robi suits ja tukki ving on saksa surm*. Rauch und Qualm ist des Deutschen Tod.“ Täpsem nii keeleliselt kui seletuselt on sama lause Hupeli Sprachlehre II trükis, lk. 164: „*rovi suits ja tukki ving on saksa surm*. Küchen-Rauch und Löschbrands-Qualm sind des Deutschen Tod.“ Huvitav, et siingi *roov* = 'köök'. Kuid veelgi huvitavam on tähelepanek, et sama kõnekäänd esineb veel pea-aegu sada viiskümmend aastat hiljemini, 1923 ilmunud Tammann-Rull'i „Õigekirja algharjutistes“², pealegi veel ortograafias, mis kahtlustäratavalt sarnaneb Hupeli esimese trükiga: *Roobi suits ja tuki ving on saksa surm*. Olgugi tuttavaks nähtuseks, et just kooliraamatutes samad lugemispalad, samad näitelaused kanduvad edasi ühest trükist teise kas või sajandeid, on Tammann-Rulli *roobi suits* meile siiski väärtuslik: ei tahaks oletada, et autorid paigutasid harjutustikku sõna, mis neile endile täiesti arusaadamatu; vaid peab arvama, et tähendus 'köök' oli neilegi tuttav.

Nende literatuuri-andmete kõrval esineb *roov* = 'köök' paiguti tänapäevagi rahvakeeles. Kan-st teatatakse, et „Roovi köök, ka pinos nimetatud, om välja köök.“ Samasse kategooriasse nagu eelmine kuulub ka kõnekäänd

roovi all 'köögis'.

Sellegi kohta on andmeid nii vanemast kirjandusest kui ka uuemast rahvakeelest: Hupel I, lk. 416-a, in der Küche *rovi al*. r. d. [r = Tallinnamaa; d = Tartumaa]; Hupel II,

¹ K. Körber, Kleines Ehstn. Handwörterb., Dorpat 1866, lk. 173-a.

² Aado Rull, Õigekirja algharjutused, I vihk. Trüki jaoks korraldanud V. Tammann. IV trükk, Tartu 1923.

457-b täpselt sama; Körberi Wb., lk. 173-a *rovi all* in der Küche; Wied. Wb. *roovi all* in der Küche. Huvitav on teada Saa-st: „...mäletan üht vana suitsu tare, millel köök või söögi keetmise ase oli tehtud püsti roigastest... mäletan, kui vanemad inimesed ütlesid: keedab suppi roovi all.“ Siin on algselt võlvidud köögi kohta tarvitata nimetus *roov* laienenud ka teissuguse köögi, suveköögi, püstkoja suunas. (Vrd. arengut *roovik* 'katuselatt' > 'igasugune latt'.)

Ilukirjanduses on sõna köögi tähenduses esinenud Jaan Oks'al: „*Sulane venis põhjusea — järsku tooli-pingilt ülestõustes roovi alla...*“¹, „*Löppemas hommiku soojenduse leem nagu oleks tüdrukule roovi alla salamärki annud.*“²

Eelmisest postpositsionaalsest konstruktsioonist on ilmselt tekkinud liitsõna

roovialune 'köök'.

Seegi esineb juba Hupeli Sprachlehre II trükis, lk. 457-b: Küche... *rovi allune*. r. [r = Tallinnamaa] ja kordub hiljemini Körberi Wb-s, lk. 38-a: Küche... *roovi allune*. Sõna esineb ka Jaan Oksa äsjamainitud novellis: „...*paksud vihasupi lained... ähvardavad roovialuse kõrbend-musta kivilage...*“³. Sõna tähendust Jaan Oksa keelepruugis aitab selgitada Oksa kodukohast päritoleva mag. G. Ränga teade, et Karjas *roovialune* tähendab eritüübist kööki, mille võlvidud lagi kitseneb ülespoole ja suubub nii otseselt korstnasse⁴. Nimetus *roovialune* köögi tähenduses olevat seal vanemas rahvakeeles ainuline, kuna püstkoda on alati *pärnu* ning *köök* alles hiline keelend. Ka Aud kohta on andmeid, et seal kohati esinevat veel suveköögi nimetusena *roobialune*⁵.

Viimase rühma — *roov*, *roovi all*, *roovialune* — tähendusarengu rahuldav seletamine tekitab suuremaid ras- kusid. Ühelt poolt on seletus näiliselt õige lihtne: püstkojad

¹ Jaan Oks, Neljapäev. Novellid ja miniatüürid, Tallinna 1920, lk. 16.

² Sealsam., lk. 15.

³ Neljapäev, lk. 13.

⁴ Esinenud peamiselt mõisades.

⁵ ERM-i arhiivis säilitatavast käsikirjast: Aleks. Iso tamm, Rahva- teaduslikud kirjeldused Audru kihelkonnast, 1924, lk. 53.

ehitati roovikuist, mistõttu tekkis nimetus **roovik-köök* > *roovi köök* > *roov*. Seda väidet võiks kõigutada asjaolu, et *roovik* esineb alles Wied. Wb-s, kuna *roov* = 'köök' meile on tuttav juba Helle-Gutsleff'i grammatikast. Kuid sellega ei ole veel tõestatud *rooviku* mitteesinemine vanemal ajal, ning see *argumentum ex silentio* üksi veel ei otsusta küsimust.

Kaaluvam on asjaolu, et balti-saksa keeles esineb samuti kõõgi tähenduses sõna *Roof*, näit.: Hupeli Sprachlehre I trükis, lk. 454-a: *Roof s. Küche*; täpselt sama Sprachlehre II trükis, lk. 517-a; Hupeli Idiotikon'is, lk. 195: *Roof, der... d. i... Küche ohne Schornstein, Körberi Wb-s, lk. 173-a: Küche, lf. Roof. [sub roov], [lf. = lifländisch].* Ka Riigi Keskarhiivis säilitatavates Saaremaa revisjoniproto-kollides aastast 1767 esineb sõna ja tähendus korduvalt: „*Der Roof oder grosse Küche...*“, „*In der Mauer nach dem Roof oder Küche...*“.

Tekib seega küsimus: kas eesti *roov* = 'köök' on laen balti-saksa keelest, või on balti-saksa *Roof* laen eesti algupärasest tüübist *roov* < **roovik-köök*? Kui vanades üriku-tes õnnestuks leida saksakeelseid lisanäiteid, siis see võiks — teiste argumentide toetusel — küsimust otsustada saksa keele originaalsuse kasuks. Juhuslikult teada olevad andmed Saaremaa revisjoniaktidest on kahjuks liiga hilised. Siiski on olemas teatavaid asjaolusid, mis lasevad paista vähe tõenäolisena tähenduse tekkimist eesti keeles.

Oletades arengut *roovik-köök* > *roovi köök* > *roov*, ootaksime esijoones spetsiaalsemat tähendust 'püstkoda'. Kuid kirjanduses esinevad seletused ei kõnele mingist suveköögist: Helle Gutsleff'il on *roov* 'die Küche', Hupelil 'die Küche ohne Schornstein', Wied. Wb-s 'Bauernküche ohne Schornstein'; *roovialune* on Körberil 'Küche', ning Hupelil on täpne vahe: *Küche... rovi allune*;... die von Latten *pinno*. Seega ei tähenda *roovialune* ega *roov* Hupelil kindlasti mitte püstkoda, nähtavasti ka mitte teistel autoritel. Viimaks ei ole *roovialune* mag. Ränga andmeil Säl mitte kunagi püstkoda, vaid alati võlvlaega elumajaköök¹.

¹ And *roobialune* = 'suveköök' ei ole vastuolus eelmisega, kuna suveköök pole identne püstkojaga, vaid võib tähendada ka paekivist ehitist.

Oletades eesti vaste originaalsust tekitaks raskusi ka Helle-Gutsleff'il esinev *e*-tüvi, sest **roovik-köök* oleks oma arengul pidanud andma *i*-tüve. Seevastu sobib *e*-tüvi hästi saksa vaste originaalsuse oletusega: *rôf: rôfe-* esineb saksa keeles seaduspärasena ja võiks siit olla laenatud ka eesti keelde, kus ta Helle-Gutsleff'i aegu esines veel *e*-tüvelisena, mille asemele hiljemini astus *i*-tüvi, nagu see laensõnade puhul on tavaliseks nähtuseks¹.

Otsustavam kui eelmised argumendid on sama sõna ja tähenduse esinemine läti keeles. Mühlenbach-Endzelini andmeil (XXIX, lk. 585-a) esineb Gulbene's, Rauna's, Smiltēn's, kuid ka Pernigēl's, Dunika's (Liibavi külje all), Dundaga's (Vindaviga ühel liinil), Saikava's (Riiaga ühel liinil), Kazdanga's (Liibavi läheduses) — seega siis mitte Eesti-Läti piiril, kus seda võiks kahtlustada eesti laenuna — *ruôvis, ruôvis, ruôve*... die Küche ohne Schornstein. See läti *ruôvis* põlvneb Endzelini andmeil nagu eestigi *roov* kesk-alamsk. keelest. Kui aga läti keelealal kõneldavas saksa keeles oli olemas *rôf* = 'köök', siis ei ole põhjust oletada, et see puudus eesti keelealal kõneldavas saksa idioomis. Seega näikse olevat enam-vähem tõestatud, et eesti *roov, roovi all, roovialune* << balti-saksa *rôf* 'Küche'^{2 3}.

Kahtlemata mõjus aga soodustavalt ja toetavalt kaasa sõna rahvaetümoloogiline ühendamine roovikutest ehitatud püstkojaga. Selle tõenäolise, kuid peamiselt spekulatiivsel teel koostatud etümoloogia lõplik tõestamine vanemate balti-saksa vastete esitamisega peab esialgu jääma tulevikuülesandeks: juhuslik otsimine vanemates ürikutes ei taga soovi-

¹ Vrd. *vaas, -i* < *Vase, pann, -i* < *panne, tangid* < *tange* jne.

² Võrreldagu ka Helle-Gutsleff'i *e*-tüve kattumist läti vormiga *ruôve*, mis ju seletub saksa laenuna!

³ Võiks tekkida küsimus, mispoollest köögi-tähenduse tekkimine balti-saksa keeles on usutavam. Eelmisest mäletame, et tähendus *suitsukumm, kamin* on balti-saksa keeles tõestatud. Siit võis tähendus avarumise teel kergesti üle kanduda ka võlvi all olevale ruumile, köögile. On huvitav, et täpselt sama areng on aset leidnud põhjasaksa merimeeste keeles: laeva tagatekil asetseb kumera katusega varjualune nimega *rôf*; selles varjualuses valmistatakse meeskonnale toitu, ning ilmselt sama semasioloogilise arengu tulemusena leiame tDK III, 48-a: „*rôf*... Esszimmer für das Schiffsvolk...“

tud tulemusi, ürikute süstemaatiline läbitöötamine peaks aga sündima juba laialdasemate eesmärkidega.

IV

Nagu eespool korduvalt mainitud, esineb alamsaksa murretes ning ka skandinaavia keelis paralleelselt *rôf* ja *rûf*. Viimane teisend ei ole tundmatu eestigi keelele, kuigi seda leidub ainult rannikul erikeeleliselt ja spetsiaalse tähendusega. Hää-1¹ on *ruhv* laeva madruste eluruum *laeva îs oîsas*, Rõi-s on *ruhv:ruhvi* laevanina kajut ning Jäm-ski tuntakse sõna *laeva ruhv*. Kuna sõna esineb ka soome keeles — vrd. *ruhvi* meeskonnaruum (suuremal laeval), — kajut (purjejahi jm. väiksema veesõiduki)² — siis võib etümoloogilise vastena arvesse tulla niihästi alamsaksa *rûf*... die Bogendecke auf dem Hintertheil des Schiffes, die als Wohnung des Capitains, des Schiffsvolkes etc. dient³ kui ka rootsi samatähenduslik *rûf*⁴. Häälikulisi takistusi igatahes ei ole eesti *ruhvi* ühendamiseks alamsaksa-rootsi merimeeste *rûf*-iga, kuna eesti keeles esineb laensõnades korrapärane substituutsioon pikk vokaal + *f* > lühike vokaal + *hv*: *tahvel* < *tâfel*, *tuhv* < *stûfe*, *trahv* < *strâfe* jne.

Et sõna *ruhv* ei näita mingisugust erilist tähendusvarjundit — olgu siis, et eesti sõna tähendab esiteki kajutit, kuna see germaani keelis on tagateki kajut — siis on selle haru jälgimine semasioloogiliselt vähem huvitav.

V

Oleme jälginud pikka semasioloogilist arengut, mille algrakukeseks oli saksa *rôf* 'katus', mis laenuna eesti keeles on läbi teinud rea semasioloogilisi metamorfoose⁵ ja tulekuslikult on osutunud väga produktiivseks. Sellest on tulatatud rida liitsõnu — *roovilatt*, *roovilaud*, *roovivits*, *roovinael*, *rooviritv*, *rooviroigas*, *roovimalk*, *roovialune* — ning

¹ L. Lepp, Ideoloogiline kogu.

² J. Mägist, Soome-eesti sõnaraamat, Tartu 1931, lk. 466-b.

³ Sch-L III, 515-b jj.

⁴ Vt. Falk-Torp., lk. 917. Rootsi *rûf* on siiski laen alamsks. keelest!

⁵ Vt. siinsam., lk. 15, all.

uusi lihtsõnu: *roovik*, *roovel*, verb *roovima*, selle teonimi *roovimine*, vastavad adverbid *roovis*, *roovidel*.

Samal ajal on ka saksa keeles kõnesolev sõna arenenud, ning eesti keel on mitmekordse laenamise teel endasse kogunud ja säilitanud selle arengu astmeid: 'katus' — 'võlv' — 'võlv tuleaseme kohal', 'suitsukumm', 'kamin', — 'kõök'. Kuid siingi on eesti keel loonud ka omalt poolt uusi teisen-deid — 'tule roov rehetoas' — ja tuletisi: *roovi all*, *roovi-alune*. Kolmanda haruna on arenenud eri suunas meri-meeste kajutininimetus *ruhv*.

Kokku võttes on eesti keeles laialt levinud ja hargnenud *roovi*-sõnapere etümoloogiline põlvnemine ja semasioloogiline areng lühidalt skitseeritult selline, nagu näeme juurde-lisatud tabelil, lk. 27.

Referat.

Ein produktives deutsches Lehnwort im Estnischen.

I

Im Laufe der Jahrhunderte hat die estnische Sprache den Nieder- und Hochdeutschen Tausende von Wörtern entlehnt. Viele dieser Lehnwörter sind heute nicht mehr gebräuchlich, da sie in den letzten Jahrzehnten durch Neologismen ersetzt worden sind. Ein grosser Teil jedoch gehört zum eisernen Bestande des estnischen Wortschatzes. Einzelne Lehnwörter sind sogar eben noch produktiv, wie z. B. der Stamm *roov*, dessen Grundbedeutung ‚Dach‘ ist.

Als etymologische Entsprechung dieses estn. Wortes kommt wohl nur mnd. *rōf* id. in Betracht, da die weite Verbreitung des Wortes im gesamten estn. Sprachgebiet eine jüngere Entlehnung ausschliesst, der *i*-Stamm eine Zusammenstellung mit an *hrōf*, urgerm. *hrōfa* unwahrscheinlich macht, und eine Angliederung an slav. *krovъ* abzulehnen ist, da das Wort nur fürs Estnische, nicht aber für die östlichen, dem slav. Einfluss weit zugänglicheren finnisch-ugrischen Sprachen bezeugt ist.

Der ursprüngliche Typus *roov* ‚Dach‘ lässt sich eben nur noch in wenigen Mundarten nachweisen. Eine Weiterentwicklung *roov* ‚Schutzdach, Schuppen‘ — wenn diese Bedeutung nicht gleichfalls aus dem Mnd. stammt — findet sich vereinzelt in Südostland und in der Mundart der estn. Ansiedler in Samara (Russland), einer Kolonie, die in den sechziger Jahren des vorigen Jhd. von süddestn. Bauern gegründet wurde.

Die ursprüngliche Bedeutung ‚Dach‘ liegt auch dem Kompositum *roovialune* ‚Raum unter dem Dache‘ zugrunde.

Das Ergebnis der ersten grösseren Bedeutungsverschiebung ist der Typus *roov* ‚Lattenwerk des Daches‘; hierher ist auch *roovialune* zu stellen, soweit dieses Wort die innere Bretterverkleidung eines Steindaches bezeichnet.

Die weitere Verschiebung *roov* ‚einzelne Dachlatte‘ stellt bereits eine starke Trübung der ursprünglichen Vorstellung ‚Dach‘ dar. Der Typus ‚Dachlatte‘ lässt sich aus zahlreichen estn. Mundarten, desgleichen aus der belletristischen und der fachwissenschaftlichen Literatur belegen.

Im südöstlichen Teile des estn. Sprachgebiets findet sich eine lautliche Weiterbildung *roovik* ‚einzelne Dachlatte‘. Den Anlass zur Umbildung hat offensichtlich das in denselben Mundarten vorkommende *roov* ‚Lattenwerk‘ gegeben.

Auch das Kompositum *roovilatt* — erstmalig belegt 1789, in den heutigen Mundarten, besonders aber in der Literatur häufig — tritt in der Bedeutung ‚einzelne Dachlatte‘ auf. Da ein nd. *rôflatte* nicht nachweisbar ist, stellt sich das Wort als eine im Estnischen entstandene Zusammensetzung der beiden Lehnwörter *roov* < mnd. *rôf*, *latt* < mnd. *latte* dar.

Die Strohdachkonstruktion des estn. Bauernhauses, die sich einfacher, runder Latten bedient, muss zur Erklärung des spezielleren Typus *roovilatt* ‚runde Dachlatte‘ herangezogen werden, der in der älteren Literatur und in Landstrichen, die heute noch den Typus des Strohdaches repräsentieren, vorkommt. Der industriellen Entwicklung neuerer Zeit, die das Land mit einem Netze von Sägewerken überspannt hat, ist wohl die entgegengesetzte Gleichung *roovilatt* = gesäumte Latte zuzuschreiben. Hier handelt es sich also um Bedeutungswandel infolge von Sachwandel.

Auf Ähnlichkeits- und Berührungs-Assoziationen beruht die weitere Übertragung des Ausdrucks auf die Stangen, die zur Befestigung der Strohschichten über dieselben gelegt werden.

Lediglich lautliche Varianten des vorigen Wortes sind die Komposita *rooviroigas* (*roigas* ‚dünne Stange, Latte‘ << mnd. *rode*), *roovimalk* (*malk* = Stock, Knüttel) und *rooviritv* (*ritv* = Stange).

Allen bisher angeführten Typen lag in irgendeiner Weise der Begriff des Daches zugrunde. Das Ergebnis eines erneuten Bedeutungswandels ist die völlige Loslösung vom ursprünglichen Begriff: *roov* ‚jegliche Latte‘, *roovik* ‚Latte, Stange; Stock; Zaunstecken, Knüttel‘.

Eine weitere Bedeutungsverschiebung repräsentiert der Typus *roov*, *roovik* ‚junger, gerader Baum‘. Diese Verschiebung ‚Dachlatte‘ > ‚Baum‘, die sich auf eine Metapher zurückführen lässt, liegt noch nicht völlig abgeschlossen vor, sondern vollzieht sich gerade eben in einigen Kirchspielen, wobei sich in einer Mundart die interessante Spezialisierung *roovik* ‚junge Birke, Weide, Kiefer oder Fichte‘ ergeben hat; das Fehlen der Erle kann als Beweis für die ursprünglich übertragene Bedeutung dienen: Erlenholz wird nämlich nicht zur Verfertigung von Dachlatten verwendet. Sogar das Kompositum *roovilatt* findet sich stellweise in der Bedeutung ‚junger Baum‘.

Von dieser Stufe aus hat sich in Anlehnung an *kaasik* ‚Birkenwald‘, *lepik* ‚Erlenwald‘, *tammik* ‚Eichenwald‘ usw. die Bedeutungsverschiebung *roovik* ‚junger Wald‘ vollzogen.

Eine Weiterbildung mit dem estn. Lokativ- und Kollektivsuffix *-stik* ist das (vorläufig allerdings nur individuell nachweisbare) *roovistik* ‚junger Wald; Wiese, auf der ein junger Wald steht oder gestanden hat‘.

Somit sehen wir uns vor einen weitgehenden Bedeutungswandel gestellt, der sich aus zahlreichen Einzelverschiebungen zusammensetzt: Dach > Lattenwerk des Daches > Dachlatte > jegliche Latte > junger Baum als Rohmaterial solcher Latten > junger Wald > Waldwiese. Weitere Bedeutungsverschiebungen sind keineswegs ausgeschlossen, da sich stellweise Ansätze dazu beobachten lassen: in Fellin beispielsweise ist *roov* ‚nicht nur ein Baum, sondern jeder längliche schmale Gegenstand, sogar ein längliches Tier, ein hagerer Mensch‘.

Eine früh erfolgte Abzweigung stellen einige Ableitungen dar, die noch deutlich die ursprüngliche Bedeutung des Grundwortes erkennen lassen. Hierher gehört die alte Zusammensetzung *roovivits* ‚Rute zum Befestigen der Dachlatten an die Sparren‘, die jedoch im Aussterben begriffen ist, da dieses Wort durch das neuere *roovinael* ‚Lattennagel‘ verdrängt wird. Das entsprechende Tätigkeitswort heisst *roovima* ‚von dem wiederum das Substantiv *roovimine* ‚das Belatten des Daches‘ abgeleitet ist. In adverbialer Funktion treten *roovis*, *roovidel* ‚belattet‘ auf.

II

Glieder einer anderen Entwicklungskette sind diejenigen Ableitungen, denen im allgemeinen der Begriff eines von Mauern begrenzten Raumes zugrunde liegt: *roov* ‚Gewölbe‘, *roovialune* ‚Torgang‘, *roov* ‚Rauchfang, Mantelschornstein‘, *tule-roov* ‚Feuerkasten in der Dreschtenne‘, *roov*, *roovialune* ‚Küche‘, *roovi all* ‚in der Küche‘.

Der Typus *roov* ‚Gewölbe‘, der bereits 1732 bezeugt ist, sich auch heute noch mundartlich vereinzelt nachweisen lässt, könnte das Ergebnis einer Bedeutungsverschiebung des Grundbegriffs ‚Dach, Decke‘ darstellen, da die Begriffe sich ja berühren: einerseits kann ein Dach gelegentlich gewölbt sein, andererseits bildet jedes Gewölbe ein Dach, eine Decke. Doch beachte man, dass die Bedeutung ‚gewölbt Decke‘ auch im Nd. vorkommt (Vgl. Schiller-Lübben III, 515-b: *rōf*... die Bogendecke auf dem Hintertheil des Schiffes); auch könnte das bezeugte baltisch-deutsche *rōf* ‚Rauchfang‘ ein baltisch-deutsches *rōf* ‚Gewölbe‘ voraussetzen.

Während die Herkunft des obenerwähnten Typus (*roov* ‚Gewölbe‘) unsicher ist, muss das estn. *roov* ‚Rauchfang, Mantelschornstein‘ zweifellos als baltisch-deutsches Lehnwort angesprochen werden. Schon am Ende des XIV Jhd. findet sich das deutsche Wort in der angeführten Bedeutung in der *Bursprake thor olden Bernow*: ... *datth he se* [beim Backen und Brauen], *datth he enen ghuden roff* ... *hefft*. Ähnlich in Hapsal: *Nemant schal backen edder bruiven, it si dan ein Dudesch man, und hebbe* ... *einen guden roef*.

Für die weite Verbreitung des Wortes im hiesigen Deutsch spricht auch das lettische *ruōvis* ‚das Gewölbe über dem Feuerherd, das gewölbt Funkendach;...der Kamin...‘, das — nach Mühlenbach-Endzelin, *Lettisch-Deutsches Wb.*, Riga 1923 —, XXIX, 585-a — gleichfalls dem Deutschen entlehnt ist. Endlich findet sich ein baltisch-deutscher Beleg auch bei Hupel (*Idiotikon der Deutschen Sprache in Lief- und Ehstland*, Riga 1795): „*Roof* ... d.i. Rauchfang, Rauchgewölbe.“ Somit hat sich die Bedeutungsverschiebung ‚Dach‘ > ‚Funkendach‘ wohl im hiesigen Deutsch vollzogen, und der Typus ‚Rauchfang‘ wäre im Estnischen und Lettischen als Entlehnung zu werten.

Dagegen lässt sich das estn. *tule-roov* ‚Feuerkasten in der Dreschtenne‘ nicht auf deutsche Vorbilder zurückführen. Dieser Kienspanleuchter, der heute bereits ausser Gebrauch gekommen ist, hatte vielleicht — wie in Lettland — die Gestalt eines mit einem kleinen Funkendache versehenen Eckbrettes. In diesem Falle handelte es sich um eine Übertragung der Benennung des Küchenfunkendaches auf einen ähnlichen, wenn auch bedeutend kleineren Gegenstand in der Dreschtenne.

Gewisse Schwierigkeiten bereitet die Erklärung der Typen *roov* ‚Küche‘ (bereits 1732, gelegentlich eben noch mundartlich nachweisbar), *roovi all* in der Küche‘ (erstmalig bezeugt 1789, in der neueren Literatur häufig) und *roovalune* ‚Küche‘. Es wäre denkbar, diese Typen von der aus Latten (die Latte = estn. *roovik*!) zeltartig erbauten Sommerküche abzuleiten, also eine Entwicklung **roovik-köök* ‚Lattenküche‘ [estn. *köök* < mnd. *köke*] > *roovi köök* > *roov* anzunehmen. In diesem Falle würden wir allerdings die speziellere Bedeutung ‚Sommerküche‘ erwarten. Keiner der zahlreichen Belege weist jedoch eine Spur dieser Bedeutung auf; dagegen heisst landschaftlich die Sommerküche stets *pârõu*, während in denselben Mundarten mit *roovalune* ausdrücklich der Küchenraum im Hause, insonderheit die Küche mit gewölbter Steindecke bezeichnet wird. Wenn man zudem noch berücksichtigt, dass sich dieses Wort in derselben Bedeutung auch im baltischen Deutsch findet [Belege: *Roof* s. *Küche*, Hupel, Sprachlehre 1789, 454-a; *Küche*, [iif][ländisch] *Roof*, Hupel, Idiotikon, 173-a; *der Roof oder grosse Küche*...; *In der Mauer nach dem Roof oder Küche*, Inquisitionsprotokolle, Ösel 1767, Staatliches Zentralarchiv — Dorpat], so lässt sich das estn. *roov* ‚Küche‘ am zwanglosesten aus dem hiesigen Deutsch herleiten. Das baltisch-deutsche *Roof* ‚Küche‘ stellt wiederum eine Weiterentwicklung des bereits erwähnten baltisch-mnd. *roof* ‚Rauchfang, Gewölbe über dem Küchenraum‘ dar. Eine Entlehnung aus dem Estnischen ins estländische Deutsch kommt nicht in Frage, da das lettische *ruõvis*, *ruõve* ‚Küche‘, das — nach Mühlenbach-Endzelin — dem Deutschen entlehnt ist, den Beweis liefert, dass diese Bedeutung auch in dem auf lettischem Territorium gesprochenen Deutsch vorhanden war.

Bekanntlich kann im nd. Worte *rôf* das *ô* mit einem *û* wechseln. Auch im Estnischen findet sich auf den Inseln und an der Küste eine Entsprechung letzterer Art: *ruhv* ‚Kajüte‘. Das Wort lässt sich wohl auf Vorbilder der nd.-schwedischen Seemannssprache zurückführen: nd. *rûf* ‚... die (Bogen)decke auf dem Hintertheil des Schiffes, die als Wohnung... des Schiffsvolkes ... dient‘ (Schiller-Lübben III, 515-b), schwed. *rûf* id. (Falk-Torp, 917).

Somit repräsentiert das estn. *roov* einen Fall weitgehenden Bedeutungswandels und erweist sich zugleich als äusserst produktiver Stamm. Schliesslich handelt es sich auch um einen Fall wiederholter Entlehnung: die Ergebnisse der baltisch-deutschen Bedeutungsverschiebungen finden sich auch im Estnischen, und die nd. lautliche Variante kommt in der Sondersprache der Strandbewohner vor.

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

2-06-08157

HIND 50 SENTI

www.books2ebooks.eu